

vételeknek és átadásoknak kutatása, leírása mindaddig, amíg öncélú, hasznos és érdekes játék csupán. Mihelyt azonban enemű vizsgálódásainkban az a szempont vezet, hogy egy bizonyos nép, népcsoport kultúráját nemcsak az egyes kultúrjavak egymás mellett való előfordulása szabja, határozza meg, hanem ezeknek a kultúrjavaknak sajátos egybefonódása — amint ezt, bár csak felületes ismeretek birtokában, világosan láthattuk, hogy a sárközinek nevezett etnikai csoportot tulajdonképpen nem a szerteágazó, innen-onnan összefutó kultúrvonások pusztá megléte adja meg — munkánk adalék lesz az illető nép kultúrája összetevőinek ismeretéhez. Ez pedig mai módszereink és ismereteink mellett a néprajztudomány egyik legfontosabb feladata.

FÉL EDIT

Kapitalizmus vagy kollektívizmus?

(Megjegyzések Wilhelm Röpke könyvéhez).

RÖPKE könyvet írt a kapitalizmus megmentése érdekében. A könyv részben vádirat a kollektívizmus ellen és merev állásfoglalás minden olyan irányzattal szemben, amely érti a gazdasági szabadság eszményét. Részben a kapitalizmus jellegzetességeit még hordozó országoknak szánt intelem: Semmiféle kompromisszumot ne kössenek a kollektívizmussal azon túlmenően, ami háborús-gazdasági szükségből elkerülhetetlen.

Röpke eddigi írásaiban is a szabadelvű gazdálkodás hirdetőjeként mutatkozott. Könyve nem számít meglepetésnek. Mégis, főleg két okból kell behatóan foglalkozni munkájával. Manapság lépten-nyomon erre a könyvre szoktak hivatkozni, amikor azt akarják igazolni, hogy a jelenkor társadalmi válságából a kivezető út a kapitalista rend újraélesztésén keresztül vezet. De foglalkozni kell a könyvvel azért is, mert abban a kapitalizmus dicsérete és bírálata különös formában jelentkezik és a szerző által ajánlott „harmadik út” annyira csábító, hogy aki a könyvet elolvassa, hatása alatt áll.

Miben foglalható össze Röpke könyvének lényege? A kapitalizmus történelmi megjelenési formájában végzetes volt, mert a család elzüllesztéséhez, a társadalom eltömegesítéséhez és a munkáság elproletarizálódásához vezetett. Ez a kapitalizmus és ezzel együtt a demokrácia válsága. Teljesen elhibázott volna azonban azt hinni, hogy a kollektívizmus ezt a válságot megoldja. Épen ellenkezőleg a kollektívizmus a demokrácia válságának utolsó és legtragikusabb következménye; a megbetegedett modern tömegtársadalom kétségbeejtő megnyilatkozása. Nem igaz, hogy a szocializmusnak irányított gazdálkodással enyhébb formát lehet adni. A totális és a rendi állam tervszerű gazdálkodása csak időleges lehet és biztos előmunkálója a totális állami tervgazdálkodásnak, amelyben megszűnik az egyén személyiség lenni és nincs jog, amely az állam és mások önkényével szemben védelmet nyújtana.

Harcba kell szállni az alaptalan fatalizmussal, hogy a most fo-

lyó háború elkerülhetetlenül politikai és gazdasági kollektivizálódáshoz vezet. Kollektívizmus és történelmi kapitalizmus mellett van „harmadik út”, amelyen az európai civilizáció még védhető. Arra az útra kell nevezetesen lépni, amelyen a tiszta kapitalizmus fejlődhetik ki: Egyenlő feltételek mellett folytatott tisztességes verseny, amelyet piaci rendőrség ellenőriz és erős állam jogalkotása biztosít. Tévedés lenne azt hinni, hogy a jelenlegi jövedelmi- és vagyoneeloszlási különbségek a gazdasági teljesítménnyel függnek össze és megváltoztatásuk a piaci törvények sérelmét jelenthetnék. Nem lehet tehát ezt a piaci mechanizmus számlájára írni. A gazdag és a szegény közötti szöges ellentét a gyenge állam által biztosított privilégiumokon, a piaci versenyen kívülálló monopol-helyzeteken és feudál-abszolutista hagyatékek átvett vagyamonokon alapszik. Gazdasági világunk valójában azért lett olyan, amilyennek azt látjuk, mert a jognak bizonyos formáit és berendezéseit teremtettük meg. Meg kell egyszer már szoknunk azt a gondolatot, hogy egészséges gazdasági fejlődés kartelek, holding-társaságok, jogilag védett monopol-helyzetek, a versenyt gátló patentok, sőt részvénytársaságok nélkül is elképzelhető. Mindez nem lényege a kapitalizmusnak.

A kollektívizmus elleni küzdelem csakis akkor vezethet sikerre, ha lehet a liberális elveket úgy reaktiválni, hogy a történelmi kapitalizmus hibái és kinövései a piaci gazdaság versenyrendszerének sérelme nélkül kiküszöbölhetők. Evégből helyeselhető és elfogadható minden olyan gazdaságpolitikai beavatkozás, amely nem szünteti meg az ármechanizmust és az így kiváltott piaci önszabályozást. Az a helyes gazdaságpolitika tehát, amely a parasztság megtartásán és megerősítésén, az ipar decentralizálásán, a kisipar és a háziipar kifejlesztésén és a proletariátus leépítésén fáradozik. Az állam akadályozza meg a monopóliumok kialakulását és ha szükséges, támasszon versenyt. Építsen le minden túlzott szervezetet, mert egészen nyilvánvalóvá vált, hogy a munkamegosztás nagyobb méreteket öltött, mint azt az emberi morál alapján még szavatolni lehet. Tudomásul kell venni, hogy az anonimitásba burkolt ember nem tud becsületes versenytárs maradni.

A revizionista liberalizmus végül hirdeti a szabad nemzetközi munkamegosztást; a visszatérést a mérsékelt vámokhoz, a legtöbb kedvezmény intézményéhez és az aranyvalutához. Csakis így remélhető, hogy a politikai határok nem jelentenek egyszersmind gazdasági határokat is és a nyersanyagforrások bárki által elérhetők a politikai uralomtól függetlenül. A múltban ez volt a forrása kisebb államok gazdagodásának és a jövőben is ezen dől el az államok politikai és gazdasági egyenjogúsága. Röpke nem téveszti el szem elől a kapitalista rendszer fogyatékoságait. Tudja, hogy ez a rendszer magában hordja a mindig újra visszatérő gazdasági válságokat. Nem hisz azonban abban, hogy ezeket a válságokat bármilyen rendszerrel is ki lehetne küszöbölni.

Röpke könyvével kapcsolatban mindenekelőtt arra kell rámutatunk, hogy azok a célok, amelyeket Röpke maga elé tűz, immáron egy évtizede a német nemzeti szocializmus céljai és törekvései. Amikor a nemzeti szocializmus a közérdek feltétlen érvényesülését jogilag támasztja alá; ezzel nem szünteti meg az ember személyisé-

gét. A rendszer épen arra törekszik, hogy helyesen állapítsa meg az arányt egyrészt az alkotó szellem szabadsága, másrészt pedig a néppel szembeni lekötöttség között. Ebből adódik, hogy ebben a rendszerben nem is lehet kollektivizmusról és államszocializmusról beszélni. A gazdaságpolitika itt nem állami funkció. A népi érdeket a politikai vezetés képviseli és ez nem egyértelmű az állami ügyvittel. A politikai vezetés mindenkor a közérdek alapján dönti el, hogy milyen feladatokat minősít államiaknak és milyen feladatokat utal a magángazdaságok körébe. E tekintetben általában azt tartja szembe előtt, hogy ha valamely feladat elvégzése a nép érdekében szükségesnek látszik és a magángazdaság a feladat megoldására nem vállalkozik, akkor ezt a szerepet az államnak kell vállalnia. Az is gyakorta előfordul, hogy eredetileg állami feladatot utóbb a magángazdaság vesz át. A feladatoknak ilyen átcsoportosítására épen a háborúban került nagyobb mértékben sor. Amiként azonban nem cél a magángazdasági feladatok zsugorítása, épen annyira nem célja a közületgazdasági feladatoknak válogatás nélküli átültetése a magángazdasági szférába. Mindkettőre egyaránt szükség van és a kettő célszerűen egészíti ki egymást.

A német népi munkauralmi rendszer tervgazdasága nem a kollektivizmus jellegzetességeit viseli magán. Bizonyos az, hogy a háborús kötött gazdálkodás a magángazdaságoknak erősebb összefogását, a részletekig menő tervezést és ellenőrzést involválja. A háborús gazdálkodást azonban Röpke is kivételnek tekint. Általánosságban pedig a német nemzetiszocializmust épen az állítja szembe a kollektivizmussal, hogy nem áll a magángazdasági kezdeményezést kikapcsoló tervgazdasági dogmatizmus alapjain. Épen ezért helyesebb állami tervgazdálkodás helyett a gazdasági élet tervszerű irányításáról beszélni. Ez a megkülönböztetés nem csak elméleti jelentőségű. A tervszerűség lényege nevezetesen abban jut kifejezésre, hogy a nemzeti erőket beállítja a helyesnek felismert célok szolgálatába és megteremti ennek megfelelően a közérdekű termelés és fogyasztás jövedelmezőségét, jövedelmi és szociológiai feltételeit. Az így értelmezett tervszerűség alapjául kétségtelenül számszerűen is lefektetett tervek szolgálnak. A hangsúly azonban általában nem a tervekben feltüntetett időbeli határok és mennyiségek merev és következetes keresztülvitelén, hanem az arányokon és az irányzatokon van.

Az alapvető különbség tehát Röpke tanítása és az előtérben álló német rendszer között abban jut kifejezésre, hogy az utóbbinál a család védelmét, az ipar decentralizálását, általában a falusi kultúra emelését, a munkásság életfeltételeinek egészségesebb alapokra fektetését, a kisipar és a kézművesipar erősítését stb. irányított gazdálkodással kötik egybe. Kétségtelenül a történeti kapitalizmus válsága vezetett el az irányított gazdálkodáshoz. De épen ennyire kétségtelen az is, hogy józan felismerés alapján más megoldás — az európai kultúra védelmében — nem is kínálkozott. Röpke „harmadik” lehetősége oly kevéssé tartozik a realitások világába, hogy a könyvében lefektetett revizionista liberalizmusról legfeljebb csak elméleti vitát lehet provokálni. Ez a vita is azonban a kérdé-

sek sokaságát veti fel, amelyek alapjaiban teszik kétségessé a megújuló liberalizmus gyakorlati lehetőségeit.

Röpke felfogásának első feltétele lenne a nemzetközi béke. Nemcsak abban az értelemben, hogy a háború végetérjen, hanem abban a pozitív értelemben, hogy a világ népei kölcsönös bizalom alapján keressék az együttműködés felé vezető utat. A gazdasági élet rendszerében és szerkezetében végbemenő átalakulások mindenkor politikai elhatározások függvényei. A történelem viszont arra tanít, hogy világgazdasági együttműködést csakis hatalmi úton lehetett biztosítani. A nemzetközi együttműködés sohasem volt mentes a politikai befolyástól, még a mult század első felében sem, amikor pedig a szabad világgazdaság eszménye legközelebb állott a megvalósulás állapotához. A huszadik század nagy felismerése a gazdasági és a politikai erők szintézise. Ez a felismerés manapság már valamennyi öntudatosult nép elhatározásainak legfontosabb indító ereje. Ez a magyarázata annak is, hogy amikor manapság nagytérgazdaságról beszélünk, ez a fogalom helyesen értelmezve nem a pillanatnyi háborús gazdasági lehetőségek és adottságok kényszerkezlete. Nem a korszerű háborús gazdálkodásban, hanem évszázados fejlődés következményeiben vált politikai elhatározássá. Az a meggyőződés vezetett a nagytérgazdaságokon nyugvó kötött világgazdaság törekvéséhez, hogy így a népek tartós békéje és a népesség általános jóléte még leginkább biztosítható. Ma már utopisztikus hangjuk van a Föld egyetemét összefogó egységes megoldási kísérleteknek. Ezért tudatos az idegenkedés a gazdasági szabadság eszményétől is. A népek ma már átérzik a nagyhatalmi érdekek örök ellentétét, épen ezért olyan rendezés felé vágyódnak, amely gazdasági létalapjukat a nagyhatalmi küzdelmek fókuszából kiemeli. A figyelem így szükségképen olyan politikai csoportosulások felé fordul, amelyeket a történelmi sorsközösség, a fajiság, vagy a szoros gazdasági egymásrautaltság igazol. Az ilyen csoportosulásban több valószínűsége lehet az őszinte együttműködésnek és így annak is, hogy szolidaritásban, gátlás nélkül munkálkodjanak a népesség általános jólétéért.

Röpke tanításának további fogyatékosága, hogy nem tud felhozni megnyugtató érveket a megújuló liberalizmus általános jólétet teremtő tulajdonsága mellett. Kétségtelen, komoly meglátása a történelmi liberalizmusnak az a súlyos tévedése, hogy a gazdasági szabadelvűséget azonosította a gazdasági önkénnyel. Röpke helyesen mutat rá arra, hogy a gazdasági szabadság áldásossá csakis akkor válhat, ha jogi korlátokat állítunk fel és a szabad megnyilatkozást a korlátok között engedélyezzük. Az emberi együttélés valóban legsúlyosabb félreismerése a XIX. századra jellemző az a komoly hit, hogy a verseny által irányított piaci gazdaság önmagában megálló világ, amelyet a természet rendje szerint — amiként azt Adam Smith írta — „láthatatlan kéz” irányít. Ha azonban felfedjük a történelmi liberalizmus tévedését, melléje kell mindjárt állítanunk eredményeit is. Azt csak kevés sikerrel lehetne megcáfolni, hogy a XIX. század szabadelvű anyagias szemlélete hivatást töltött be. Eredményeit jól ismerjük. Önkéntelenül felvetődik a gondolat, hogy ezek az eredmények lényegbevágó kapcsolatban vannak azok-

kal az intézményekkel és azzal a jogi berendezéssel, amelyet Röpke a kapitalizmus hibáiként említ. Véleményünk szerint a történeti kapitalizmus dinamikáját részben épen az biztosította, hogy lehetőség kínálkozott a versenyen kívüli helyzetek teremtéséhez. Magunk részéről úgy látjuk, hogy a kapitalista a fogyasztók felé általában akkor teszi a megközelítő lépéseket, amikor hátsó gondolatával a fogyasztók egyeduralkodójává kíván lenni. Az a rugó, amely a termelőt a kapitalizmusban többletmunkára, felfedezések értékesítésére stb. ösztökéli, voltaképpen a remény arra, hogy piaci uralmi helyzetet tud teremteni. A szabad piaci gazdaságnak a versenyen kívüli állapot épen annyira jellemzője, mint a piaci verseny. Függetlenül most már attól, hogy gyakorlatilag alig képzelhető el a piaci ármechanizmus versenyen kívüli állapotok nélkül, tapasztalatokkal sem rendelkezünk annak megítélésére, hogy a tisztességes feltételek között kialakult versenyre korlátozott szabadpiaci gazdaság az emberi együttélésben milyen feladatok megoldására képes.

Ezzel szemben megfelelően értékelni tudjuk azokat az eredményeket, amelyek az irányított gazdálkodástól várhatók. Igenis állítjuk, hogy a gazdasági élet szakszerű irányításával kiegyensúlyozott fejlődés biztosítható. Megfelelő irányítás a konjunkturális válságokat is elháríthatja. Készletgazdálkodással pedig a természeti behatások okozta kilengések tompíthatók le erősen. Lehet, hogy az irányítás nem mindig sikeres, de ez nem jelentheti azt, hogy a rendszer rossz. Sohasem lehet elfeledkezni arról, hogy a kapitalizmus válsága erkölcsromboló hagyatékként maradt ránk és nehéz körülmények között kellett az irányított gazdálkodást megalapozni. A gazdaságközigazgatási gyakorlat hiánya, valamint az a körülmény, hogy az irányított gazdálkodással egyidejűleg sor került a háborús előkészületekre, majd pedig a háborús gazdálkodásra, megérteti velünk a nehézségeket, amelyekkel részben még ma is számolnunk kell.

De az irányításra szükség is van. A kifejlesztett termelési apparátus legnagyobb fogyasztója ma már mindenütt az állam. A termelői apparátusnak észszerű szinten folyamatos kihasználása a háború után is szükségessé teszi, hogy az állam megrendeléseivel táplálja a gazdasági életet. A termelés ilyenképpen mindenütt szükségszerűen szorosabb kapcsolatot kell hogy találjon a nemzetépítéssel és a gazdaságpolitikának pusztán ez a körülmény irányító befolyást biztosítana. Nem szorul bővebb magyarázatra ugyanis, hogy a jövő államának nem lehet közömbös, hogy a gazdasági foglalkoztatottság miképpen alakul; gondoskodnia is kell arról, hogy a kielégítő foglalkoztatottság tartósan biztosíttassék. Nem hagyható figyelmen kívül továbbá az sem, hogy ma már csaknem mindenütt a termelés gazdaságpolitikai előfeltételeken nyugszik. A mezőgazdasági termelés átállítása, új ipari gyáralapítások és kapacitásbővítések hosszú évekre visszamenően az állam közvetlen bekapcsolódásával, közreműködésével mentek végbe. A háború után elkerülehetetlen lesz tehát, hogy az egyes államok észszerű feltételek között keressék az együttműködés lehetőségét. Ez viszont elképzelhetetlen a nemzetközi munkamegosztás tervszerűsége nélkül.

A nemzeti és a nemzetközi viszonylatban egyaránt előtérben

álló irányítás kétségtelenül megköti a magángazdasági elhatározást. Ez nem jelenti azonban a magánkezdeményezés megszüntetését. Maga az irányítás is kifejezi az egyén tevőleges közreműködését és az irányítás annál egészségesebb alapokon nyugszik, minél erőteljesebben — de helyes értelemben — nyilvánul meg a magángazdasági vállalkozási kedv. Azzal tehát, hogy nem helyezkedünk szabadelvű kapitalista alapokra, nem kell mindjárt kollektivistáknak lennünk. Valóban van „harmadik út”: a szabadelvű kapitalista és a szocialista rendszerek mellett az irányított gazdálkodás rendszere, amely a két előbbi rendszer szintézisét jelzi.

CSIKÓS-NAGY BÉLA

Nemzetnevelés szomszédainknál

MAR JÓ IDEJE annak, hogy Európa szellemi és politikai válságának magyarázataképpen a világnézeti propaganda különböző jelszavai mellett divatba jött a nyugati kultúra csődjéről, a líra haláláról, az individualizmus önzéséről, a polgárság dekadenciájáról, a tömegember uralmáról, egyes műfajok kipusztulásáról, a jogérzék hanyatlásáról, az írók és kritikusok árulásáról és nem utolsó sorban a pedagógiai pálya cserbenhagyásáról értekezni.

Pedig a tanárok és tanítók hivatása az utóbbi időkben és a jövő terveiben mintha az egész világon nagyot nyert volna fontosságban, mert a világháború sorsdöntő eseményei, politikai változásai és gazdasági megpróbáltatásai mellett ma minden öntudatos nép számára kétségtelenül a „nemzetnevelés” problémái lépnek előtérbe. Európa minden kicsi és nagy nemzete egyaránt érzi, ha fenn akar maradni és megfelelő helyet akar biztosítani magának a népek együttesében, az új nemzedéket és az ország jövőjét olyan lelkes nevelőkre kell bízni, akik hívő és bízó lélekkel, csak hivatásuknak élve, az egyének és a közösség legjobb tulajdonságait fejlesztik ki, s azokat a mult nemes hagyományaival, történelmi értékeivel és egy új, igazságosabb és szociálisabb életformával kötik össze. Ennek a tudatosítása már csak azért is szükséges, mert pedagógusaink eddig úgy érezték, hogy munkásságuk a nemzet életében más társadalmi osztályokéhoz viszonyítva háttérbe szorult és — ritka alkalmaktól és kivételektől eltekintve — sem a társadalom, sem a kormányzat részéről nem részesült kellő méltánylásban. Ez egyik fő oka a mind érezhetőbbé váló tanárhiánynak.

A világháború lelki, erkölcsi és anyagi pusztításai következtében a nemzetnevelés problémái annyira megnövekedtek, hogy az egyes államok a szellemi újjászületés és a gazdasági, technikai újjáépítés bonyolult feladatainak megoldására a hivatásos pedagógusok mellett más foglalkozási ágak képviselőit is bevonják. Így egyes területein ma már a legkülönbözőbb szakemberek: orvosok, jogászok, katonák, írók, technikusok, gazdászok, stb. is közreműködnek. A totalitarista államokban viszont maga az államalkotó fasiszta, nemzeti szocialista, stb. párt irányítja a világnézeti elveken felépülő szellemi kiképzést.